

LUND UNIVERSITY

Att studera sociala problem som perspektiv

Jönson, Håkan

2008

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Jönson, H. (2008). *Att studera sociala problem som perspektiv*. (Working paper-serien; Nr 6). Socialhögskolan, Lunds universitet.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

LUNDS
UNIVERSITET

Socialhögskolan

ATT STUDERA SOCIALA PROBLEM SOM PERSPEKTIV

HÅKAN JÖNSEN

E-post: hakon.jonson@soch.lu.se

Socialhögskolan, Lunds universitet
Box 23, 221 00 Lund

Working-paper serien 2008:6 • ISSN 1650-8971

VARFÖR DENNA SKRIFT?

Den här skriften introducerar ett tänkande och en modell som studenter, forskare och socialarbetare kan använda för att analysera sociala problem. Närmare bestämt handlar det om att identifiera och förstå sociala problem som *problemperspektiv* med utgångspunkt i olika *problemfrågor*. Min erfarenhet är att ansatsen kan ge intressant och viktig kunskap om sociala problem. Den modell som introduceras kan användas för att belysa problem i samspelande komponenter i syfte att identifiera olika problemversioner, eller diskutera motsägelsefullt uppbyggda problemkonstruktioner, frånvarande/tystade problemkonstruktioner, vem/vilka som pekas ut som bärare av problem eller som anses kompetenta att prata om och lösa dem.

I det offentliga framträder sociala problem ofta i form av mer eller mindre sammanhållna perspektiv, som innehåller beskrivningar av problemets karaktär, orsaker, konsekvenser, lösningar, illustrativa exempel etc. Ibland finns det flera konkurrerande problemperspektiv, en och samma händelse kan därför beskrivas som ett bevis på problem med vitt skilda orsaker. Ett mord som begås av en psykisk sjuk person tolkas av vissa debattörer som ett uttryck för att psykiatri lider av resursbrist och felaktig organisering. Någon annan ser samma händelse som ett bevis för att samhället släpphant låter farliga människor gå fritt, på bekostnad av allmänhetens säkerhet. Ytterligare någon menar att uppmärksamheten omkring fallet visar hur samhället stämplar människor med psykiska problem som farliga. Kategorin "psykiskt sjuka" framstår omväxlande som förövare och offer. Ytterligare ett exempel: Två så kallade skinheads ger sig på en man som flytt till Sverige från ett annat land. Uttrycker handlingen en ökad intolerans, som måste stoppas genom hårdare straff gentemot rasistiskt våld? Eller ska vi se händelsen som ett uttryck för att vissa unga män med problem dras med i destruktiva rörelser, där de super och slåss? I så fall ska samhället kanske satsa på uppsökande verksamhet, ungdomsprojekt, stöd och behandling. I dessa exempel antyds som synes konkurrerande och kompletterande problembeskrivningar, med olika karaktär, orsaker och lösningar.

Som forskare/student kan man välja att tänka på problemperspektiv antingen som mentala produkter som människor bär omkring på i sitt huvud – ungefär som man bär på en tro – eller som sociala företeelser som människor utvecklar och förhåller sig till i olika sammanhang. I de studier jag genomfört har jag i huvudsak utgått från det senare, utan att därmed förneka det förra. Mitt intresse har varit att undersöka hur problem konstrueras i olika sammanhang. Den ansats jag skisserar ligger därför nära det som brukar benämnas diskursanalys, även om jag inte kommer att använda det begreppet i presentationen nedan (se vidare Winther Jørgensen & Phillips, 2000).

Skriften är tänkt att fylla en kunskapslucka inom den samhällsvetenskapliga metodlitteraturen, där studenter idag delvis saknar konkreta metoder, modeller och exempel på hur sociala problem kan analyseras. Jag vill betona att det finns många andra sätt att studera sociala problem på.

Texten i detta Working-paper utgör en förkortad inledning till en bok om studier av sociala problem som jag håller på att färdigställa. Kommentarer om oklarheter och möjliga förbättringar emottages därför tacksamt.

Att skaffa sig en större verktygslåda

Finns det då något särskilt behov, typ något ”problem” – och här talar jag inte om sociala problem – som gör det särskilt viktigt att öka på verktygslådan? Nedan ska jag redogöra för tre problem som jag mött bland studenter som skriver uppsats.

”Vi vill skriva uppsats om unga flickor i riskzonen. Vilken teori ska vi använda?” Alla som undervisat eller handlett studenter som ska skriva uppsats känner igen denna typ av fråga. Det är många gånger svårt för studenter att hitta teoretiska verktyg som kan *användas* i analysen av de undersökningar man genomför. Teori ska helst ge en kunskap om det som analyseras som man inte ser när man närmar sig problemet utifrån ett ”vardagligt” tänkande. Så blir dock inte alltid fallet. Ofta läggs teorin på som en ”överrock”, uppsatsskribenten beskriver vad man sett och konstaterar sedan att detta bekräftar någon etablerad teori. ”Det våra intervjupersoner säger om flickor i riskzonen stämmer väl med både Eriksons och Maslows teorier.” Att bekräfta eller förkasta teori kan vara i sin ordning om syftet med undersökningen är just detta. Men om teorin ska användas för att ge kunskap om unga flickor i riskzonen får vi i det här fallet ut ganska lite. Någon intervjuperson har sagt att flickorna behöver trygghet. Maslow talar också om att trygghet är ett grundläggande behov för människor. Javisst, men blir inte detta lite väl trivialt och intetsärande? Tillför teorin någon ny kunskap om problemet?

Ett sätt att komma förbi överocksproblemet är att använda teori som *verktyg* i analysarbetet. Forskaren ordnar och resonerar om sina data med hjälp av teoretiska begrepp, typologier och modeller. Av flera skäl – tidsbrist bland annat – ligger det nära till hands för studenten att göra bruk av teorier man känner igen från tidigare kurser. Detta är i sin ordning i de fall teorierna kan användas för att ge en intressant belysning till forskningsfrågorna, men så är det inte alltid. Vissa av de teorier som studenter i socialt arbete blir bekanta med under grundutbildningen ger en bra förståelse för sociala och psykologiska processer, men verkar vara svåra att göra analys med inom ramen för en mindre forskningsuppgift. När studenter ska ta sig an uppsatsarbetet verkar de alltså vara lite dåligt rustade med användbara verktyg.

Ett besläktat problem är att analysen i uppsatsen ofta hamnar ett steg bort ifrån de data som används. Låt oss säga att en uppsatsskribent vill undersöka problemet ”unga flickor i riskzonen”. För ändamålet intervjuas 6-8 företrädare för olika verksamhetsgrenar, dessa berättar hur de ser på problemet och vad som bör göras åt det. Frågan är då i vad mån uppsatsskribenten kan genomföra en *analys av problemet*? Vad har i så fall analyserats? De data man har samlat in består ju av verksamhetsföreträdarnas upplevelser eller beskrivningar av problemet. Det här är en fråga som delvis kan handla om validitet och reliabilitet. Många forskare anser att man kan skapa sig kunskap om ett problem av den karaktär jag beskriver genom att intervjua företrädare, bara man är noggrann, väljer rätt intervjupersoner, frågar rätt och kombinerar olika kunskapskällor. Det är alltså en väg att närma sig det hela på. Risker är dock att man med den ansatsen slätar över variation och olikhet i beskrivningarna, eftersom man söker den säkra kunskapen, dvs. det som utgör en gemensam problembild.

Ett alternativ är att helt enkelt byta syfte till att analysera just *företrädarnas beskrivningar* av problemet; deras *konstruktion* av problemet. Det innebär inte alls ett förnekande av att problemet *finns* och det behöver heller inte stå för en idé om att intervjupersonernas beskrivningar är oriktiga. Men det ger möjlighet att lyfta fram och ställa frågor omkring olikheter i beskrivningarna. Kanske är det så att socialsekreterare A pratar om flickor av mestadels utländsk härkomst och menar att en orsak till problemet är föräldrarnas förlust av auktoritet som fostrare i det nya landet. Socialsekreterare B däremot, ser fenomenet som ett uttryck för att samhället ställer allt hårdare krav på unga kvinnor och en effekt

blir att vissa flickor inte klarar trycket. Istället för att konstatera att flickor med många olika problem kan befinna sig i riskzonen, kan studien fokusera beskrivningarna av problemets karaktär, omfattning, avgränsningar, orsaker och lösningar mer i detalj. Är det kanske så att föreläsare har en vid definition när de talar om problemets omfattning och en snäv när de talar om dess lösningar? Kan sättet att beskriva problemet ha att göra med intervjupersonens yrkesroll och organisation? Frågor av det slaget ger kunskap om sociala problem och är viktiga att besvara.

Till detta skulle jag vilja lägga ett tredje "problem", nämligen att högskoleutbildningarnas studenter riskerar att trötta ut fältets representanter genom ständiga förfrågningar om intervjuer. Bara vid Socialhögskolan i Lund skrivs nästan hundra uppsatser per termin. Många studenter rapporterar om svårigheter att få tag på intervjupersoner för den som inte har etablerade kontakter med fältet. Varför väljer då så många att förlita sig på intervjun som metod, när det nu verkar så svårt att få tillgång till intervjupersoner? Varför inte analysera texter eller kombinera analyser av texter med färre intervjuer? Jag tror att många studenter känner sig osäkra på hur de ska ställa relevanta frågor till en text och därför undviker de att analysera texter. Man kan fråga socialsekreterare om ett problem men hur frågar man en text? Här nedan tillhandahålls *verktyg* som kan användas för att analysera sociala problem såsom de *beskrivs* i intervjuer såväl som texter.

Om att bli skicklig

Teoretiska och analytiska verktyg kan hjälpa studenten/forskaren att *göra analys* och därmed förbättra förmågan att tänka analytiskt. Den som inte är så skicklig eller tränad i analytiskt tänkande kan därmed komma vidare. Jag ska ta ett exempel på hur den typ av lärande jag beskriver kan gå till. När jag just hade börjat på forskarutbildningen var jag inte särskilt skicklig i vare sig vetenskapligt hantverk eller tänkande. Jag hade arbetat sju år på socialförvaltning och där tänkte vi inte så vetenskapligt. Under första året skrev jag en kortuppsats på en kurs i vetenskapsteori och läraren underkände den med orden: "Du har inte fattat någonting, Håkan." Jag skrev en helt ny uppsats och läraren underkände den med orden: "Du har fortfarande inte fattat någonting, Håkan." Rätt nedslående faktiskt. Men läraren gav mig också en del råd och anvisningar som gjorde att jag kom tillbaka med en tredje omarbetad uppsats. Nu började det se bättre ut, men fortfarande var jag inte godkänd. Läraren föreslog att jag skulle använda en typologi om vetenskapliga paradigmen som kunde göra min analys tydligare och mer stringent. Så jag använde typologin och benade upp de problembeskrivningar som jag dessförinnan diskuterat lite mer fritt. Först tyckte jag att detta kändes tråkigt, som att jag redogjorde för lite väl självklara förhållanden. Efterhand förstod jag att min tidigare analys haft karaktären av piruetter utan gedigen underbyggnad. När jag istället använde den föreslagna modellen blev analysen mer gedigen och systematisk och faktiskt också intressantare. När jag arbetade med min studie lärde jag mig samtidigt att tänka på ett sätt som gjorde mig analytiskt skickligare. Användandet av verktyget gjorde detta möjligt. Och det är ju det som är meningen med en utbildning, att man genom övning förvärvar vissa *färdigheter*. Så min poäng är därmed att användandet av verktyg såsom modeller och typologier inte bara kan hjälpa oss att göra en viss analys tydligare eller bättre. Det kan också bidra till att vi tillägnar oss förmåga att tänka och göra analys med större skicklighet.

Varför ska en blivande socionom, för att ta ett exempel från den utbildning jag själv är verksam inom, lära sig vetenskaplig analys? Frågan är relevant och den formuleras ofta som en kritik mot de krav som ställs när studenter på den grundläggande nivån skriver uppsats. "Ni vill göra oss till forskare men vi ska bli socialarbetare." Bidrar uppsatsarbetet till att öka studentens *anställningsbarhet* som socialarbetare? Ett svar är att uppsatsen ger möjlighet till specialisering och ämnesfördjupning men det svaret är lite

bedrägligt. För det första används inte uppsatsen så, i vart fall inte i nuläget. En uppsats är inte en merit i socionomers arbetssökande, på det sätt som den kan vara för ingenjörer, jurister och ekonomer. För det andra riktas faktiskt inte studenternas kritiska fråga mot möjligheten till fördjupning. Alla studenter vill fördjupa sig och flertalet tycker att uppsatsarbetet är en bra möjlighet till detta. Det man är kritisk mot är kraven om att genomföra en *vetenskaplig* analys.

Kan då förmågan att genomföra en viss typ av vetenskaplig analys bli en färdighet med relevans för yrkespraktiken? Utifrån min bakgrund som socionom och yrkesverksam socialarbetare menar jag att så är fallet. Socialt arbete handlar om arbete med sociala problem. Därmed handlar socialt arbete också om att få kunskap om och förståelse av sociala problem (jfr Meeuwisse & Swärd, 2002). Men vems är denna uppgift? Forskarens och FoU-arbetarens? Självklart är det så, men även den yrkesverksamme socialarbetaren bör sträva efter att skapa sig en systematisk förståelse av sociala problem och en metaförståelse i förhållande till den kunskap som är aktuell inom den egna yrkesutövningen. Låt mig ta två exempel. Socialsekreteraren Hanna anmäler en punkt på arbetsgruppens veckomöte. Hon har funderat: ”Jag har jämfört vårt sätt att tänka om missbrukares problem med de behandlingsverksamheter vi anlitar. Jag har tittat på hur vi ser på problemets karaktär, på orsaker, utveckling och lösningar. Här på socialförvaltningen har vi en psykodynamisk förståelse av problem och vi har en handledare som är psykoanalytiker. Men de behandlingshem och öppenvårds-verksamheter vi anlitar kör med 12-stegsprogrammet. Det betyder faktiskt att våra egna orsaksförklaringar inte hänger ihop med metoderna för intervention. Blir inte det förvirrande för de klienter vi möter? De kommer ju att få helt olika förklaringar till vad deras problem beror på. Vill vi ha det så eller borde vi sträva efter en mer enhetlig syn på missbruk?” Besvärande frågor på ett veckomöte, måhända, men samtidigt viktiga för det sociala arbetets utförande. Och situationen är knappast ovanlig.

Ett andra exempel. Kosta är arbetsplatsens representant i en samrådsgrupp om hedersrelaterat våld som bildats i kommunen. Efter att ha tagit del av den inventering av misstänkta fall av hedersrelaterat våld gruppen sammanställt väcker han en fråga på ett av samrådsgruppens möten: ”När vi gick på vår utbildning så pratade vi om kontroll av flickors och kvinnors sexualitet som en orsak till det hedersrelaterade våldet. Men här på listan ser jag att fyra av 16 misstänkta fall handlar om pojkar. Hur går det ihop med vår förklaringsmodell? Vi kanske måste söka förklaringar som kan användas för de fall då pojkar utsätts? Vi kanske måste tänka lite utanför mallen när det gäller flickorna också. Tänk om våra resonemang om könsförtryck har gjort att vi har missat fall där pojkar utsatts, eftersom vi varit styrda mot att bara titta efter flickor. Borde vi komplettera vår inventering?”

Den som är verksam som socialarbetare möter ständigt problemperspektiv och bör därför kunna förhålla sig till dem. Perspektiven kommer i skepnaden av larm om problem och som krav om att ”göra något”, eller som nya eller nygamla anspråk om att ha funnit metoder för problemlösning. Yrkesverksamma socialarbetare bör enligt min mening kontinuerligt reflektera över den typ av frågor som Hanna och Kosta ställer sina arbetskamrater inför. Givetvis gör man redan detta. Det jag tillhandahåller här är en ansats och några hjälpverktyg för en mer *systematisk* analys av sociala problem. Den som tränar sig i detta tänkande under utbildningen står bättre rustad för att kunna se och synliggöra mönster i den grumliga och komplexa praktiken.

Lämpligen sker denna träning under skrivandet av mer omfattande övningsuppgifter av det slag som uppsatser utgör. Uppsatsarbetet kan därmed bli något mer än en akademisk övning och ett sätt att öka kunskapen om något specifikt område. Studenten förvärvar en

analytisk *färdighet* som också är användbar i yrkeslivet, den ökar förmågan att bedriva ett kritiskt och reflekterande socialt arbete.

ATT STÄLLA FRÅGOR OM SOCIALA PROBLEM

Den teoretiska tradition som den presenterade ansatsen hör hemma inom brukar benämnas socialkonstruktionism (vissa använder uttrycket socialkonstruktivism). Under de senaste årtiondena har denna teoritradition slagit igenom stort inom samhällsvetenskaplig forskning och i synnerhet i analysen av sociala problem. Forskningen sträcker sig från studier av hur verkligheten är konstruerad i stort och vilka diskurser som dominerar det samhälleliga tänkandet, till mikroorienterade samtalsanalyser. Traditionen är numera mycket vid och här ska jag inte göra något försök att sammanfatta den. Inom en del av socialkonstruktionismen har man mer precist forskat om hur sociala problem framträder genom så kallad anspråksformulering (anspråksformering, claims-making på engelska). En artikel av Blumer (1971) brukar anges som startpunkt för denna inriktning. Blumer menade att det finns en stor mängd potentiella missförhållanden i samhället, men att endast vissa ges statusen som sociala problem. En uppgift för forskaren är därför att studera de *kollektiva definitionsprocesser* som ger vissa förhållanden status som sociala problem; som existerande, skadliga och möjliga att åtgärda.

Var, när, hur?

Det finns många intressanta frågor som en forskare kan ställa om sociala problem utifrån den socialkonstruktionistiska teoritraditionen. Nedan ska jag kommentera ”problemfrågorna” med utgångspunkt i orden vem, vad, hur, var, när, varför och om. Dessa problemfrågor kan ofta kombineras, vilket jag ger exempel på senare i texten. Vanligen har en studie ändå en viss inriktning mot en eller ett par av frågorna.

Med fokus på vem kan man i likhet med Becker (1963), Blumer (1971) och Spector & Kitsuse (1977) undersöka vilka moraliska entreprenörer och anspråksformulerare som för fram en fråga som ett problem. Vem driver frågan? Vem tjänar på att problemet framställs på ett speciellt sätt? Finns det kanske organisationer som ser en möjlighet att göra detta till sin viktiga fråga och därigenom engagera medlemmar och dra till sig anslag? I vårt exempel med unga flickor i riskzonen kan detta fokus exempelvis handla om hur företrädare för olika yrkeskåror eller verksamheter presenterar problemet; psykiatrins beskrivning, socialförvaltningens, polisens, skolans etc. och analysen ger möjligheter att förstå problemet med utgångspunkt i dessa verksamheters karaktär och intressen. En sådan analys kan också visa hur professioner får makt över ett problem som konstrueras på ett särskilt sätt. Men analysen kan också handla om hur massmedierna samspelar med forskare, experter, politiker, frivilliga organisationer (och reklambyråer).

Frågan om vad, avser här den eller de versioner som förekommer, dvs. vad anspråksformulerare pratar om som problemet; dess karaktär, avgränsningar, orsaker etc. Analysen är här snarlik ansatser som söker identifiera olika diskurser och beskriva deras uppbyggnad. Det kanske visar sig att polisens beskrivning av flickor i riskzonen helt utesluter de unga kvinnor med självskadebeteende som barnpsykiatrien sätter i centrum i sin definition av problemet. Notera kopplingen mellan vad och vem. Det är denna fråga som den modell jag presenterar i nästa kapitel belyser och jag ägnar den därför inte mer utrymme här.

Ytterligare en ingång ger frågan om hur och med det kan flera olika fenomen avses. Analysen kan fokusera individens originella och uppfinningsrika sätt att göra bruk av

tillgängliga resonemang (vad), exempelvis hur ett visst problemperspektiv tas i bruk (jfr Gubrium & Holstein, 1997). Men analysen kan också fokusera de retoriska tekniker som används i offentlig anspråksformulering eller när människor resonerar om problem. Låt mig exemplifiera utifrån uttrycket "extreme case formulation" som myntats av konversationsanalytikerna Anita Pomerantz (1986). Polisen säger om flickor i riskzonen: "De här flickorna är *alltid* ute på stan sent, de rör sig *jämt* i sina gäng och man kan *aldrig* komma dem in på livet." Alltid, jämt och aldrig är extremfallsformuleringar som gör argumentationen övertygande, de understryker allvaret och vikten av att göra något. Detta är alltså bara några av många exempel på vilka företeelser som kan fokuseras i analyser av hur problem framställs.

En annan fråga är var, vilket riktar blicken mot olika arenor och sammanhang för problemformulering (Ibarra & Kistsuse, 1993). Det kan handla om den psykiatriska kliniken, tingsrätten, socialkontoret, riksdagen, den offentliga utredningen etc. Olika massmedier är exempelvis inte bara aktörer, utan även arenor med ett begränsat utrymme och vissa spelregler, som kan studeras för att ge kunskap om ett bestämt problem. En utgångspunkt kan då vara ett slags ekologiskt tänkande enligt vilket sociala problem konkurrerar om ett begränsat utrymme (Hilgartner & Bosk, 1988). En kvällstidning har exempelvis ett visst antal sidor att arbeta med, ett radioprogram ett visst antal minuter. Och det finns urvalskriterier för vad som passar inom dessa utrymmen. Om kvällstidningen uppmärksammar flickor i riskzonen som problem är det exempelvis troligt att beskrivningen är dramatiserad utifrån någon enskild människa, eftersom kvällstidningarna arbetar utifrån en sådan mall. Och kvällstidningen kommer att lyfta fram sådant som upprör, engagerar eller kittlar läsaren: sex, våld, förtvivlan hos maktlösa föräldrar, kontrasten mellan den oskuldsfulla flickan och hennes destruktiva agerande. Jämför med hur en yrkestidskrift för socionomer presenterar "samma" problem, där finns det andra villkor som styr problemkonstruktionen, exempelvis ambitionen att avbilda socionomers arbetsmetoder och arbetsvillkor. Jämför med en vetenskaplig artikel, ett yttrande till tingsrätten, en predikan i kyrkan. Jämför med hur du själv tar ställning i en viss fråga beroende av om du pratar inför klassen, inför dina barn, inför dina svärföräldrar etc.

Ett fokus på när kan handla om problems utveckling över tid, exempelvis om detta sker med viss rytm och regelbundenhet och i relation till bestämda händelser. Flickor har väl haft problem i alla tider, men när kom själva uttrycket riskzon? Har de aktiviteter och egenskaper som ansetts utgöra risker skiftat över tid? Och vilka benämningar har använt tidigare? Är det möjligt att se någon speciell händelse som avgörande för problemets utveckling, exempelvis något uppmärksammat fall, bildandet av en organisation, tillsättandet av en utredning eller genomförandet av ett beslut/plan från statsmakterna? Kan man till och med säga att sociala problem utvecklas och sönderfaller enligt ett bestämt mönster (Mauss, 1975)? Fokus på när kan också avse en tidsbunden anpassning till förhållanden i omgivningen, där frågor om vad, var och vem blir centrala. En analys kan exempelvis visa hur en organisations lansering av ett speciellt problem utgjort ett försök att skapa en version av ett problem som fått allmänt genomslag i samhällsdebatten. Notera återigen att frågor om vem, vad, hur och var är sammanflätade.

Varför är en svår fråga som forskaren dock kan närma sig med utgångspunkt i en eller flera av de andra frågorna. Man bör hantera frågan försiktigt, gärna villkorat till den typ av analys man genomför. Med utgångspunkt i vem som gynnas av vad ett socialt problem framställs som, kan analysen alltså ge ett svar på frågan om varför ett problem presenteras på ett visst sätt. Ett larm om unga flickor i riskzonen kan ge verksamheter resurser och plats att växa sig större. Men ska dessa pengar satsas på en allmän

utbyggnad av barnpsykiatri eller på flickprojekt i invandrartäta storstadsområden? En annan typ av varför kan handla om att knyta ett lokalt vad till ett mer allmänt vad. Kan det exempelvis vara så att konstruktionen av problemet med unga flickor i riskzonen reproducerar dominerande uppfattningar om könsroller? Med jämförelser mellan beskrivningar av det specifika problemet och en mer allmän samhällsordning kan forskaren besvara frågor om varför problemet ser ut på ett visst sätt. Notera att detta blir *möjliga* förklaringar, bland andra möjliga.

En av de frågor som ställt till problem för många konstruktionistiska forskare är om-frågan. Att utifrån en socialkonstruktionistisk ansats ha som sin huvudsakliga ambition att undersöka om unga flickor i riskzonen *är* ett socialt problem kan leda forskaren till en slags självmotsägelse. Låt oss säga att man inleder med att utifrån den socialkonstruktionistiska teoritraditionen konstatera att sociala problem inte har någon inneboende essens som problem betraktat. De måste förstås utifrån anspråksformulering och kollektiva definitionsprocesser, dvs. hur de görs till offentliga angelägenheter (Spector & Kitsuse, 1977). Att med den utgångspunkten sedan själv avgöra om något är ett *verkligt* socialt problem eller inte – exempelvis med hänvisning till statistik – blir problematiskt, för utifrån den ansats man använder kan man själv knappast ha en sannare bild av problemets essens än andra. ”Det där var inte ett verkligt socialt problem utan bara en moralisk panik.” Att jag varnar lite för om-frågan beror på att många studenter fastnar i försök att avgöra om något är ett socialt problem eller inte. Ibland visar det sig att man redan från början haft ambitionen att visa att något borde eller inte borde betraktas som ett socialt problem. Studier med den ambitionen blir ofta extremt problematiska. Man kan ibland närma sig om-frågan försiktigt, genom att ange en *egen definition* för när man i sin undersökning anser att ett problem har denna status. Frågan om unga flickor i riskzonen är ett socialt problem blir då villkorad till ens egen definition. Man kan exempelvis påstå att problemet under en viss period fick status som ett socialt problem eftersom det då behandlades i ett visst antal nyhetsinslag, diskuterats på ett visst sätt och i en viss omfattning av representanter för statsmakterna, inkluderats i någon diagnostisk manual etc. Läsaren av ens studie kan därefter ta ställning till påståendet som en mer öppen fråga.

Att komma förbi de kunskapsteoretiska svårigheterna

Inom konstruktionistisk forskning har stort intresse ägnats åt ontologiska och epistemologiska frågor, dvs. frågor om verklighetens beskaffenhet och om vår möjlighet att ha kunskap om den. För en genomgång, se exempelvis Sahlin (2002). Som forskare bör man ha en medvetenhet om att ingen ännu presenterat någon allmänt accepterad väg runt de kunskapsteoretiska problem som socialkonstruktionismen bjuder in till (dvs. den typ av problem jag kommenterat ovan i anslutning till om-frågan). Det finns alltså anledning att vara ödmjuk och försiktig när man formulerar forskningsfrågor och presenterar resultat.

Med detta sagt finns det ändå några råd som kan hjälpa forskaren att inte göra en ”örlig” analys. En förhållningsregel handlar om att vara tydlig, öppen och ”ärlig” så att läsaren ges möjlighet att värdera underlaget för de slutsatser man drar. Som forskare bör man exempelvis hålla reda på och redovisa vems konstruktioner som presenteras i studien, så att inte ens egna tolkningar framställs som utsagor från empirins representanter eller vice versa. En annan förhållningsregel går ut på att förhålla sig *symmetriskt* till uppgifter och utsagor som är likartade. Ett exempel på asymmetri är en studie där ett antal intervjuer genomförs och där vissa personers utsagor behandlas som fakta och erfarenheter, medan andras likartade utsagor behandlas som fördomar.

Vid sidan av dessa allmänna förhållningsregler är mitt förslag att forskaren helt enkelt ställer den vetenskapsteoretiska frågan åt sidan om man inte absolut är intresserad av just sådana spörsmål. Den studie man genomför har helt enkelt inte *anspråk* på att presentera mer än versioner av hur sociala problem presenteras av olika aktörer och i olika sammanhang. Detta är intressant nog. Det är alltså möjligt att lämna den vetenskapsteoretiska frågan utifrån nedanstående ambition:

Den här studien handlar om olika sätt att betrakta sociala problem. En sådan studie är intressant eftersom vår/samhällets/aktörers syn på olika samhällsproblem – deras karaktär och släktskap med andra problem, deras orsaker, omfattning, vem som drabbas, hur de ska åtgärdas och vem som är ansvarig för detta – är avgörande för hur vi väljer att gå till väga för att "lösa" dem. Detta får konsekvenser för människor och är därför viktigt att undersöka.

Denna legitimering utifrån lösningsförsökens och strategiernas betydelse kan illustreras utifrån Sven-Åke Lindgrens (1993) analys av tre perspektiv i 1960-talets svenska narkotikadebatt. Med utgångspunkt i föreslagna problemlösningar benämner Lindgren dessa för kontroll- och sanktionsstrategin, *vård- och reformstrategin* och *legaliseringsstrategin*. I ett av perspektiven framställdes narkotikaanvändaren som en svikare som måste kontrolleras, i ett annat som ett offer som måste vårdas, i ett tredje som en rebell som protesterade mot det materiella samhället. Skulle samhället satsa på fler poliser, hårda straff och avskräckande propaganda för de unga? Skulle man satsa på narkomanvård och förebyggande sociala insatser? Eller skulle man rent av lyssna på budskapen och erfarenheter från drogexperimenterande konstnärer och nytänkare? Svaret på sådana frågor är *perspektivberoende*, och håll med om att valen av strategi ger väldigt stora konsekvenser för alla möjliga aktörer. Ska haschodlaren hamna på slutet anstalt, erbjudas vård eller bjudas in till morgonsoffan för någon televisionskanal? Den legitimering av studien utifrån valet av problemlösning som föreslås här, kan användas för studier av en rad sociala problem: fattigdomsfrågor, brottslighet, främlingsfientlighet, hemlöshet, prostitution, mäns våld mot kvinnor etc. Notera att det som studeras är beskrivningar av sociala problem.

PROBLEMPERSPEKTIV – EN MODELL

Det analysverktyg jag förespråkar för studier av sociala problem benämner jag *problemperspektiv*. Med det avses förklarande "paket" av resonemang om problemets orsaker, omfattning, lösningar, samt illustrationer såsom metaforer, typexempel och slagord som olika aktörer använder. Analysverktyget – dvs. detta sätt att se på och bena upp problemversioner – har jag hämtat från den forskning som visar hur sociala rörelser tillhandahåller identiteter, tolkningsramar/perspektiv för medlemmar och omgivning i samspel med massmedier (Mauss, 1975; Gamson, 1992; Gamson & Lasch, 1983; Gamson & Modigliani, 1989; Sasson, 1994) och från den socialkonstruktionistiska forskning som handlar om retorik och diskurser (Best, 1987; Lindgren, 1993; Jönson, 2001; 2002; 2006a;b). Gamson & Modigliani (1989) använder uttrycket *interpretative packages* och med detta menas helhetsperspektiv eller tolkande paket. Lindgren (1993) och Jönson (2001) använder begreppet *tolkningsramar*. Här talar jag om problemperspektiv.

Med hjälp av modellen blir det möjligt att synliggöra de samspelande komponenterna inom olika problemperspektiv, deras inbördes överensstämmelse eller disharmoni, och samspelet eller konkurrensen med andra synsätt. Modellen gör det också möjligt att gå vidare med frågor om problemperspektivets olika betydelser. I en studie kan detta sätt att förstå och bena upp sociala problem utgöra både teori, analytiska verktyg och i vissa delar

också metod, eftersom man i studien ställer frågor och ordnar sitt material med hjälp av den modell som introduceras nedan (se tabellen nedan). Modellen, eller delar av den, kan användas när man formulerar intervjufrågor eller går igenom texter, när man ordnar/kodar data, när man analyserar data och när man presenterar sina resultat. Antingen är dessa resultat – dvs. belysandet av olika perspektiv – intressanta nog i sig, eller så kan de leda vidare i fortsatta analyser.

Varför just dessa komponenter? Ett svar är teoretiskt och utgår från just den typ av frågor om sociala problem som socialkonstruktionismen utvecklat teori omkring. De olika komponenterna kan ge kunskap om vem, vad, hur, var, när och varför. Ett annat svar är empiriskt. När jag och andra forskare studerat sociala problem såsom de presenteras har vi noterat att just vissa förhållanden ofta kommenteras, exempelvis vad problemet beror på och vad som bör göras åt det.

Jag föreslår inte att exakt denna modell ska användas i studier av sociala problem och jag har själv använt olika versioner i olika studier. Det är upp till forskaren att forma sin egen variant beroende av intresse och hur man under analysens gång tycker att det aktuella problemet framträder. Ju mer tid man har för att genomföra sin studie, desto större blir möjligheterna att låta materialet influera utformandet av analysverktyget.

Tabell 1: Problemperspektiv – en modell i tabellform

Problemkomponent	Frågor
Karaktär	Vad för slags problem är det? Hur anses det vara besläktat med andra problem? Har problemet någon ”kärna”, någon bärande idé? Hur ser avgränsningarna ut?
Orsaker	Vilka orsaker anges? En eller flera sammanhängande? Voluntaristiska eller deterministiska förklaringar till problemet? Talas det om omoral och skuld?
Konsekvenser och omfattning	Hur sker skadan? Anses problemet vara litet och avgränsat eller stort? Ett hot? Hanterbart eller ohanterligt?
Historia och utveckling	Hur beskrivs uppkomst, upptäckt, utveckling och framtid/prognos?
Lösningar	Vilka förslag till lösningar ges och vem anses vara lämplig och/eller ansvarig att lösa problemet? Alla? Den som bär problemet? Experter?
Drama och roller	Vilka är problemets huvudsakliga aktörer? Förekommer (dramatiserande) utpekanden av offer/stackare, skurkar, räddare, publik?
Illustrationer och exempel	Förekommer metaforer och bärande begrepp, typfallsberättelser, slagord, ikoner?

De första fem eller möjligen sex komponenterna kan kallas för *resonerande* (Gamson & Lasch, 1983) eftersom de utvecklar resonemang om problemet. Den sista, som alltså kan delas upp i flera olika komponenter kan benämnas *illustrerande*. Nedan ska jag mer utförligt kommentera vad de olika komponenterna kan avse.

Karaktär

Vad handlar problemet om *egentligen*? Vad för *slags* problem beskrivs det som? Finns det någon grundläggande idé eller föreställning som utgör navet i problemformuleringen? Uppgifter om problemets karaktär kan vara direkta, dvs. bestå av aktörers utsagor om problemets art och natur. Men sådana uppgifter kan också bestå av forskarens mer uttänkta omdömen om problemet såsom det framställs. I det förra fallet letar forskaren efter utsagor av typen: "Det som hände i Gislaved [två vårdbiträden begick ett övergrepp mot en äldre kvinna på ett vårdboende] visar egentligen bara att vårddyrket är lågt värderat." Det aktuella problemet anses alltså *handla om* vårddyrkets status. Forskaren kan som sagt också prova sig fram till en egen definition av problemets karaktär, denna kan ligga mer eller mindre nära den som presenterats av aktörer inom fältet. I exemplet ovan kan forskaren konstatera att problemet ges karaktären av en *arbetsmiljöfråga*. Ibland är forskarens och fältets karaktärisering desamma. Detta är inte konstigt med tanke på att närheten mellan forskning, expertis och aktivism numera är mycket stor. Vetenskapliga analyser är ofta en del i aktörers anspråksformulering. Frågor att undersöka avseende karaktäristika kan handla om hur problemet anses vara besläktat med andra problem, vad som anses utgöra problemets kärna, vad som inte anses vara en del av problemet och hur försök att föra in alternativa problemformuleringar bemöts. Anses problemet höra hemma på makro-, meso- eller mikronivån och hur hanteras länkar mellan dessa nivåer? Det kanske finns flera olika utsagor om karaktäristika. Verkar dessa länkas ihop till ett och samma problem och hur går detta till? Eller är det möjligt att se flera underproblem som aktörer skiljer emellan? Det finns alltså många möjliga frågor att ställa till de data man samlat in.

Orsaker

Vad anses problemet bero på? Utsagor och orsaker kan vara både explicita och implicita och involvera flera nivåer (makro, meso, mikro) och länkar mellan dessa. Som exempel innehåller en karaktärisering av ett övergrepp som en fråga om personalens arbetsmiljö implicita påståenden om orsaker. Att man begår ett övergrepp har sina orsaker i arbetsmiljön. Men hur ser kopplingarna mellan struktur, organisation och individuellt handlande ut i detta fall? Det är något att fråga om under en intervju eller leta efter i ett skriftligt material. Kanske talar intervjupersonen då om grundläggande orsaker, som måste åtgärdas för att inte problemet ska återuppträffa i samma eller nya skepnader, samt orsaker som föreligger mer i stunden då övergreppet sker. Det finns också en relativt etablerad uppdelning mellan två motsatta orsaksresonemang – voluntaristiska och deterministiska – och det kan vara av intresse att se hur dessa slår igenom i diskussioner om det aktuella problemet. Voluntarism betonar individens fria vilja och ansvar/skuld medan determinism betonar omgivningens påverkan och strukturella faktorer (jfr Brante, 1990; Lindblom, 1999). Som en konsekvens tenderar deterministiska förklaringar att befria individen från skuld. Var exempelvis övergreppen mot fångar på Abu Greib fängelset i Irak ett sadistiskt påhitt från några enskilda militärer eller uppmuntrades det ovanifrån? Frågor som rör spänningen mellan voluntarism och determinism blir ofta aktuella i diskussioner om orsaker, i synnerhet när ett problem är omstritt och omdebatterat. Att tänka på är att debattörer ibland tar tydlig ställning mot varandra i offentliga debatter, att exempelvis en vårdexpert kan lägga extra stor tyngd på ett deterministiskt resonemang om arbetsmiljöns inverkan för att motverka utpekanden av vårdpersonal som omoraliska sadister. I ett annat sammanhang – en intervju exempelvis – kan samma expert betona att det visst finns olämplig personal och att man aldrig kan skylla övergrepp på arbetsmiljön. Detta är alltså ett av skälen till att jag som regel väljer att inte beskriva problemperspektiv i termer av trosuppfattningar hos enskilda individer.

Konsekvenser och omfattning

Den som argumenterar för förändring betonar ofta att ett aktuellt problem leder till oacceptabel skada. Men vem drabbas och hur sker detta? Vad *gör* egentligen det aktuella problemet, såsom det beskrivs? I det arbetsmiljöperspektiv jag kommenterat ovan formuleras beskrivningar av konsekvenser i termer av personalens ohälsa och svårigheterna att rekrytera anställda till äldreården. Utsagor om problemets omfattning innefattar allt från uppgifter om statistik över ohälsa bland vårdanställda till enskildas uttalanden om att gränsen för vad man klarar av nu är nådd. Uppgifter om konsekvenser och omfattning säger alltså mycket om problemets karaktär. Problemet kanske beskrivs som ett folkhälsoproblem, ett hot mot landets stabilitet och ekonomi. Ibland anges antal och mängd i absoluta tal, ibland andelar i procent. Uppgifterna om konsekvenser kan vara mer eller mindre utvecklade, de kan avse olika nivåer (makro, meso och mikro) och skeenden på kort och lång sikt.

Historia och utveckling

Utsagor om problemets historia och utveckling är besläktade med beskrivningar av problemets omfattning, i synnerhet gäller detta när aktörer beskriver hur problemet framträtt och därefter ökat för att nu utgöra ett oacceptabelt hot. Ett uttalande om att vårddyrket var roligt förr, men sedan kom 90-talets kris och nu har man inte tid till någonting, säger en del om både utveckling och omfattning. Ibland är beskrivningar av en historik centrala för själva problemformuleringen. Detta gäller inte minst för problem som har med kriminalitet att göra, där frågan om huruvida brottsligheten ökar och huruvida det var bättre förr ständigt kommer upp till debatt. Det gäller också då sociala rörelser beskriver problem i termer av en pågående befrielsekamp. Den som möter representanter för sådana rörelser förvånas ofta över de ständiga beskrivningarna av förtrycket i det förgångna, hur rörelsen bildades, vilka förgrundsgestalter som drev kampen under första åren, att en konkurrerande organisation som bröt sig loss för 30 år fortfarande måste betraktas som fienden etc. Att historiska förhållanden återopas beror naturligtvis på att historia utgör en "retorisk resurs" i nuet. Historia används ständigt för att legitimera rättigheter. Under min avhandlingsstudie slogs jag av hur de två pensionärsorganisationerna fortfarande på 1990-talet trätade om vilken av de två organisationerna som bildats först (50 år tidigare). Den första organisationen tillskrevs statusen som legitim, den efterkommande ansågs ha splittrat rörelsen. I denna kamp om legitimitet berättade organisationernas företrädare två olika historier. Ibland konkurrerar som synes historieber beskrivningar – konflikter mellan folkgrupper är ett extremt exempel – och aktörer kan vara oense om från när ett problems start ska räknas. När började det hela? Vem började?

Lösningar

Förslag om motåtgärder och lösningar har ofta betraktats som anspråksformuleringens kärnfråga, kravet om åtgärder utgör ju i många fall själva anspråket, det man på engelska benämner claims (jfr Spector & Kitsuse, 1977). Vad måste göras? Vad ska uppnås? Vilka ska involveras i lösandet av problemet? Vem är ansvarig för att en lösning kommer till stånd? Vem borde ha gjort något? I vissa fall ställs krav om att det offentliga skjuter till pengar, ändrar lagar eller tillsätter utredningar. Ibland är det experters hjälpsom efterlyses, i andra fall kan problemet formuleras som en fråga för alla och en var. Inte sällan är det möjligt att identifiera ett intressegruppstänkande, där de föreslagna lösningarna gynnar den kategori som anspråksformuleraren företräder. Precis som i fallet med andra komponenter kan åtgärdsförslag innefatta olika nivåer och vara av lång- och kortsiktig karaktär, de kan vara explicit formulerade eller följa som implicita konsekvenser av orsaks- och karaktärsbeskrivningar. Förslag på lösningar kan fördela ansvar och skuld,

men de kan också utestänga och hindra engagemang, exempelvis om handling anses förvärpa problemet eller om endast vissa experter beskrivs som kompetenta att agera.

Drama och roller

Denna komponent kan både betraktas som resonerande och illustrerande. Beskrivningar av problem är ofta dramatiska och kan innehålla mer eller mindre idealtypiska gestaltningar av karaktärer och roller. Ofta renodlas exempelvis beskrivningar av offer och förövare så att det gestaltar ett drama mellan en part som är svag och utan skuld och en part som är stor, stark och omoralisk i sitt agerande (jfr Christie, 2000). När en problembeskrivning byggs upp omkring en sådan dramaturgi blir det svårt att inkludera uppgifter som ställer offrets handlande ifråga eller på något sätt rättfärdigar förövarens handlande. Också aktörer som ska åtgärda eller rädda offret kan bli föremål för idealiserande beskrivningar: exempelvis händer det att vårdpersonal beskrivs som äldreomsorgens änglar. Samtidigt kan andra debattörer peka ut personal som omoraliska sadister – dvs. som förövare – som gnäller om lönen och strävar efter att minimera tiden med äldreomsorgens brukare. I en debatt om problemet, kan den som fokuserar personalens arbetssituation i nästa steg bemöta detta utpekande genom att aktualisera ytterligare en roll, och hävda att personal görs till syndabocker för äldrevårdens brister. Syndabocken är också en känd roll från bibelns berättelser. Liksom i fallet med voluntaristiska och deterministiska orsaksförklaringar är det av intresse att dramaturgi och rollgestaltningar tenderar att följa bestämda mönster, att det redan finns kända benämningar och förväntningar knutna till rollerna. Ta som exempel det problemperspektiv som företrädare för AA/NA-rörelsen konstruerar, där berättelser om hur missbrukare nått sin personliga botten är vanliga och där personer i missbrukarens omgivning kan ges benämningen medberoende. ”Jag var som du är nu”, kan en medlem av rörelsen säga till en nykomling utan att veta särskilt mycket om individen i fråga. Och detta är en av de intressanta poängerna med att analysera roller och dramaturgi. ”Personalen blir åter syndabocker”, säger någon och andra håller med, trots att de egentligen inte vet något om vad som ägt rum i det aktuella fallet. Dramat och rollerna lever sitt eget liv.

Den här komponenten anknyter starkt till diskussioner om orsaker, konsekvenser, historik och motåtgärder och kan i vissa fall ersättas av dessa. I andra fall kan det tänkas att en analys av hur problemet dramatiseras i beskrivningar av offer, antagonister och protagonister utvecklas till studiens huvudsakliga fokus. Man kan låta dramat bli det kunskapsobjekt som undersöks och de övriga komponenterna kan då användas som hjälp för att sortera i beskrivningen av dramat. För den som är särskilt intresserad av de dramaturgiska aspekterna av sociala problem rekommenderas boken *Narrativa metoder i socialt arbete* (Larsson et al., 2008).

Illustrerande komponenter

I beskrivningar av sociala problem förekommer illustrationer som styrker upp den problemformulering som utvecklas. Ofta görs detta genom liknelser och *metaforer*. Jag såg exempelvis för några år sedan en dokumentärfilm som visade hur en nynazistisk organisation liknade judar vid parasiter eller råttor. Organisationen hade också producerat en propagandafilm som innehöll ett inslag där råttor i horder sprang omkring i ett sädesmagasin. Någon lyfte på en tunna, råttorna myllrade fram. För den som tagit till sig nynazisternas resonemang om judar blir denna liknelse förstärkande och känslöbarande. Judarna sprider sig som råttor och bör stoppas innan de äter ”oss” ur huset. Det finns många typer av illustrerande komponenter. Historiska liknelser är vanliga i diskussioner om sociala problem, aktörer laddar upp aktuella händelser genom

benämningar som korståg, slaveri, kolonialism, krig och invasion, vilka explicit eller implicit hänvisar till kända historiska skeenden. Ibland sägs moderna samhällsproblem vara besläktade med problem som hörde hemma i fattigvårdssamhället, dagens härbärgen för hemlösa liknas vid de gamla fattighusen, eller dagens äldreomsorg liknas vid ättestupan. Poängen är återigen att liknelsen aktualiserar kunskap, känslor och handlingsalternativ. Också fattighuset försökte förklara sin brutalitet genom att putsa upp fasaden. Är det kanske så att vi bara behöver skrapa lite hårdare på putsen idag, för att avslöja vad verksamheten i själva verket handlar om? Metaforer och liknelser är mycket vanliga i beskrivningar av sociala problem.

Bärande begrepp används ofta för att precisera problemets karaktär och visa på släktskapen till andra fenomen. Det är helt enkelt begrepp som är återkommande och verkar vara centrala för beskrivningarna. I problemformuleringen mäns våld mot kvinnor är exempelvis könsmakt, härskartekniker och våldets normalisering bärande begrepp. *Slagord* behöver inte nödvändigtvis vara nedtecknade på plakat, utan här avses uppmaningar och formuleringar som har slagordskaraktär: Krossa knarket! Rör inte min kompis! Varje fall är ett fall för mycket! Sälj inte ut äldrevården!

Med *typfallsberättelser* avses fallbeskrivningar som ofta återkommer. Ett exempel: När jag jobbade som socialarbetare genomförde vi narkotikainformationer i skolor och då pratade vi ofta om den unga tjejen som blev kär i en äldre kille som har missbruksproblem. Hon vill rädda honom men ganska snabbt har han introducerat henne i ett tungt narkotikamissbruk. Denna berättelse avser att illustrera ett resonemang om skillnader mellan pojkars och flickors missbrukskarriärer, att det kan gå illa snabbare för flickor. Ibland kanske man till och med ger typfallet ett namn, man berättar om Sussie eller Mohammad. Typfall är ofta rena och tydliga i sin karaktär, det är därför de används (jfr drama och roller)

Med *ikoner* kan man avse både personer och föremål, som ofta används för att illustrera budskapen i perspektivet. Någon anses kanske ha givit ett problem eller en företeelse ett ansikte. Den kände svenske designern Sigge Hägerström blev under 1980-talets slut en ikon för försöken att skapa en mindre avståndstagande hållning till sjukdomen aids. Han gav sjukdomen ett ansikte, sade man. Undersköterskan Sarah Wägnert som slog larm om missförhållanden på äldreboendet Polhemsgården 1997 har blivit en ikon för civillurage (Jönson, 2006a). Hon utsågs till årets svensk av P4:s lyssnare 1997 och en bestämmelse i Socialtjänstlagen bär hennes namn (Lex Sarah). I de debatter om narkotikaproblemet som Lindgren (1993) studerat blev sprutan en ikon för de anspråksformulerare som förespråkade kontroll-, respektive vård- och reformstrategier. En sådan ikon kan sedan paras ihop med en välkänd ikon för folklig kamp – den knutna näven – för att tillsammans med slagorden "Krossa knarket" kommunicera ett narkotikapolitiskt budskap med vänsterklang (jfr krossa kapitalet).

En poäng med illustrationerna är att de på ett snabbt och effektivt sätt kan förmedla hela paketet av resonemang. Ett uttryck eller ett litet märke på ett rockuppslag kan kommunicera komplicerade resonemang om könsmakt, rasism, motstånd, solidaritet etc. Vad som krävs är att själva perspektivet är känt. Observera att det som nämnts ovan endast utgör förslag på illustrativa komponenter. Den som är intresserad kan hitta på fler typer, och kanske till och med göra analysen av illustrationer till studiens huvudsyfte. Detta kan exempelvis göras med hjälp av den semiotiska analysen (Bignell, 1997). Flera av de illustrerande komponenterna gränsar till den resonerande komponent jag ovan benämnt drama och roller.

Konstruera gärna din egen modell, med utgångspunkt i vad du tycker dig se i dina data. Man utgår som forskare ofta från någon annans modell och väljer sedan att använda en variant som passar det egna materialet och intresset. I genomgången av modellen har jag givit många exempel på frågor som kan ställas för att belysa de olika komponenterna. Syftet har varit att visa på möjligheter, inte att ange att alla dessa frågor ska undersökas. Vanligen fokuserar man färre förhållanden i analysen, man kanske enbart diskuterar några centrala komponenter eller någon aspekt av vissa komponenter.

Vilken kunskap kan ansatsen generera?

Teori ska helst ge ny kunskap om de fenomen som studeras? Vilken kunskap är då möjlig att utvinna med hjälp av de teoretiska verktyg som jag beskrivit här? En möjlighet är att studera hur perspektiv är uppbyggda och hänger samman (eller inte hänger samman). Bara själva existensen av olika problemversioner kan vara intressant nog att kommentera och identifierandet av olikheter kan användas för att belysa konflikter mellan samhälleliga aktörer. Att visa att en viss profession ges auktoritet och "talerätt" om ett visst perspektiv får genomslag kan vara ett viktigt resultat i en studie, liksom om en viss kategori pekas ut som bärare av problemet. Frågor som jag särskilt brukar undersöka – som alltså pekar mot studiens resultat – när jag identifierar problemperspektiv är:

1. Hur hänger perspektivet samman? Vad får sägas och vad utesluts? Vad styrker upp och vad hotar perspektivet? Finns det någon intressant släktskap och anknytning till mer allmänna synsätt (det kan exempelvis vara så att ett problemperspektiv anknyter till en traditionell konstruktion av kön).
2. Vad åstadkommer problemperspektivet? Gynnas/missgynnas någon part? Det kan exempelvis handla om att vissa aktörer pekas ut som skyldiga till problemets utveckling, eller att vissa aktörer anses ha rätt att tala om problemet som experter.
3. Osynliggörs något alternativt sätt att se på problemet när det identifierade problemperspektivet får genomslag? Vad jag vid flera tillfällen sett är hur två till synes motsatta problemperspektiv gemensamt "döljer" ett tredje synsätt. Det kan som jag visar nedan handla om hur olika sätt att beskriva ett problem ändå gemensamt fokuserar individuell avvikelse snarare än struktur och ojämlikhet mellan könen.

Några mycket korta exempel

Denna skrift utgör inledningen till en bok om sociala problem där jag i olika exempel ingående beskriver hur sociala problem kan analyseras med hjälp av modellen steg för steg. Här nedan ska jag bara ge några mycket korta exempel på vilken typ av resultat som kan bli aktuella när en analys av detta slag genomförs.

Exempel 1: Våld mot äldre (Jönson, 2002; 2006b). De två stora pensionärsorganisationerna PRO och SPF beskrev under 1990-talet brott mot äldre på mycket olika sätt. En genomgång av texter från organisationernas tidningar visar att SPF utvecklade ett slags *värdekonserverat* problemperspektiv där problemet ansågs bero på moraliskt förfall och ett släpphänt rättssystem. Tidningens skribenter krävde bland annat snabbare ingripanden mot ungdomar, hårdare straff och utvisning av utlänningar som begått brott. I kontrast till detta utvecklade PRO ett *folkhemsperspektiv* som handlade om bristande gemenskap mellan generationerna, där lösningen formulerades i kampanjen "Generationer i samverkan mot våldet". Här talades det inte om straff, utan om behovet av att närma sig ungdomar och skapa förståelse mellan generationerna. Min analys av de två perspektiven fokuserade i detta fall två skilda ideologiers genomslag på problemets

utformning. Olikheterna blev alltså synliga när de resonemang som förekom i de två organisationernas medlemstidningar benades upp med hjälp av modellen. Analysen gjorde det också möjligt att se hur två till synes motsatta synsätt i fråga om brottsproblemet ändå innehöll flera gemensamma drag. Båda perspektiven lokaliserade problemet till offentliga miljöer och pekade ut ungdomar som den huvudsakliga problemgruppen. Därmed bidrog de gemensamt till att utesluta övergrepp i hemmet och mäns våld mot kvinnor från "problemet".

Exempel 2: Behandlingen av sexualbrottslingar (Jönson, 1996). Biomedicinare och psykoanalytiker har anklagat varandra för att bedriva verkningslös behandling med sexualförbrytare, och de har samtidigt fört fram sin egen behandling som den enda möjliga vägen. Vore det inte bättre om de kombinerade sina ansträngningar? En genomgång av argumenten visar att de stridande parterna utvecklat vetenskapliga problemperspektiv (paradigm) som helt enkelt inte är möjliga att förena. Företädarna godkänner inte varandras resonemang om orsaker, hur behandling verkar eller hur ett lyckat utfall kan mätas. Studien ger alltså svar på frågan om varför ett samarbete är osannolikt. Den gör det också möjligt att resonera om hur genomslaget hos perspektiv ger talerätt till en viss profession och resulterar i ekonomiska satsningar. En vidare analys visar också (notera likheten till första exemplet) att de till synes motsatta synsätten på sexualbrott som biomedicinare och psykoanalytiker utvecklar, trots allt gemensamt lokaliserar problemet till den avvikande individen. Därmed osynliggörs den typ av strukturförklaringar och resonemang om våldtäktens släktskap med andra former av kvinnoförtryck som utvecklats av feministiska forskare och aktivister.

Exemplen är endast tänkta att ge en orientering om hur resultatet av analysen kan se ut i praktiken. För mer information om det praktiska tillvägagångssättet hänvisar jag till de studier som jag och andra genomfört med hjälp av detta tänkande.

Prova gärna att använda modellen och frågorna i en analys av hur ett socialt problem presenteras i en eller flera tidningsartiklar. Fundera över hur en mer omfattande undersökning av problemet skulle kunna se ut.

REFERENSER

- Becker, H. S. (1963) *Outsiders. Studies in Sociology of Deviance*. Toronto: The Free Press.
- Bignell, J. (1997) *Media Semiotics. An Introduction*. Manchester & New York: Manchester University Press.
- Billig, M. (1996) *Arguing and Thinking: A Rhetorical Approach to Social Psychology* (2 uppl.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Blumer, H. (1971) "Social Problems as Collective Behavior". *Social Problems*, 18, s. 298-306.
- Brante, T. & Norman, H. (1995) *Epidemisk masspsykos eller reell risk? En sociologisk studie av kontroversen kring elöverkänslighet*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion AB.
- Christie, N. (2000) "Det idealiska offret". I M. Åkerström & I. Sahlin (red.) *Det motspänstiga offret*. Lund: Studentlitteratur.
- Gamson, W. A. (1992) *Talking Politics*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Gamson, W. A. & Lasch, K. E. (1983) "The Political Culture of Social Welfare Policy." I S. E. Spiro & E. Yuchtman-Yaar (red.) *Evaluating the Welfare State - Social and Political Perspectives*. New York: Academic Press, 397-415.
- Gamson, W. A. & Modigliani, A. (1989) "Media Discourse and Public Opinion on Nuclear Power". *American Journal of Sociology*, 95, s. 1-37.
- Gubrium, J. F. & Holstein, J. A. (1997) *The New Language of Qualitative Method*. New York/Oxford: Oxford University Press.
- Hilgartner, S. & Bosk, C. L. (1988) "The Rise and Fall of Social Problems: A Public Arenas Model." *American Journal of Sociology*, 94, 1, s. 53-78.
- Ibarra, P. R. & Kitsuse, J. I. (1993) "Vernacular Constituents of Moral Discourse: An Interactionist Proposal for the Study of Social Problems". I J. A. Holstein & G. Miller (red.) *Reconsidering Social Constructionism: Debates in Social Problems Theory*. New York: Aldine de Gruyter.
- Jönson, H. (1996) "Psykotterapi eller kemisk kastrering? - Kontroversen om behandlingen av våldtäktsmannen." *VEST - Tidskrift för Vetenskapsstudier*, 9, 3, s. 25-45.
- Jönson, H. (2001) *Det moderna åldrandet. Pensionärsorganisationernas bilder av äldre 1941-1995*. Doktorsavhandling. Lund Dissertations in Social Work 2. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Jönson, H. (2002) *Idealt problem med förhinder. En studie av massmediers rapportering om brott mot äldre*. Rapport 2002:2, Network for Research in Criminology and Deviant Behaviour at Lund University. Lunds universitet.
- Jönson, H. (2006). *Vårdskandaler i perspektiv. Debatter om vanvård, övergrepp och andra missförhållanden inom äldreomsorg*. Égalité, Malmö.

- Jönsson, H. (2006) "Making Crime and Youth into Problems for Elderly People. Ideology and Identity Construction among Organized Seniors". *The International Journal of Crime, Criminal Justice and Law*, 1, 1, s. 31-46.
- Larsson, S., Sjöblom, Y. & Lilja, J. (red.) (2008) *Narrativa metoder i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.
- Lindblom, J. (1999) *När vetenskapen tystnar. Ett socialpsykologiskt studium av mass-medias behandling av mordet i Falun, Bjuv och Stureplan*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Uppsala universitet.
- Lindgren, S.-Å. (1993) *Den hotfulla njutningen. Att etablera drogbruk som samhällsproblem 1890–1970*. Stockholm/Stehag: Symposion.
- Mauss, A. L. (1975) *Social Problems as Social Movements*. Philadelphia/New York/Toronto: J. B. Lippincott Company.
- Meeuwisse, A. & Swärd, H. (red.) (2002) *Perspektiv på sociala problem*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Pomerantz, A. (1986) "Extreme Case Formulations – A Way of Legitimizing Claims.", *Human Studies*, 9, 2-3, s. 219-229.
- Sahlin, I. (2002) "Sociala problem som verklighetskonstruktioner". I A Meeuwisse & H. Swärd (red.) *Perspektiv på sociala problem*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Sasson, T. (1995) *Crime Talk: How Citizens Construct a Social Problem*. New York: Aldine de Gruyter.
- Snow, D. A. & Benford, R. D. (1988) "Ideology, Frame Resonance and Participant Mobilization". I B. Klandermans, H. Kriesi & S. Tarrow (red.) *International Social Movement Research. From Structure to Action: Comparing Social Movements Research Across Cultures*, London: JAI Press Inc.
- Spector, M. & Kitsuse, J. I. (1977) *Constructing Social Problems*. Menlo Park, California: Cummings Publishing Company.
- Winther Jørgensen, M., & Phillips, L. (2000) *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.